

SÁRKÖZI GERGELY ANTAL
Rózsa István élete és könyvtárosi munkássága

A PÁPAI REFORMÁTUS KOLLÉGIUMI KÖNYVTÁR történetével behatóbban csak a XX. században kezdtek foglalkozni. Időszakonként egy-egy könyvtáros vállalkozott a könyvtár múltjának és jelenének bemutatására. Elsőként Borsos István könyvtárnok a könyvtár rendezését követően kiadott katalógusához írt rövid könyvtártörténetet. Munkáját 1900. december elején zárta le, a következő évben jelent meg. Ez lett a viszonyítási alapja a későbbi könyvtártörténeteknek.¹

Ezt követően Borsos a Kapossy Lucián szerkesztette első városmonográfiában foglalta össze kutatási eredményeit a nagyközönség számára.² (A városban található könyvtárak ismertetései közül az övé volt a legrészletesebb és a legszakszerűbb.)³ Tanulmányában a könyvtár történetét a XVI. századtól a saját koráig mutatta be. Munkájában a könyvtárosok nevét és működési idejét is felsorolta. Kiemelte, hogy kollégium újjászervezése és megszilárdulása után a könyvtár élén a professzorok közül választott igazgató (*director bibliothecae*) állt, a napi munkát azonban a tógátusok közül segédül választott könyvtáros (*bibliothecarius*) végezte. A segédkönyvtáros kezelte a könyvtár bevételeit, és vezette a számadásokat.⁴

A könyvtár újjászervezése utáni rendezettséget mutatja, hogy használatát 1802-ben írásban szabályozták. Ebben pontosan rögzítették az iskolai tanács által a professzorok közül választott könyvtári direktor, s a professzorok által választott könyvtárnok hivatali kötelességeit is. A szabályzatot Mokos Gyula 1903-ban tette közzé.⁵

Borsos 1905-ben megemlítette a főiskolai Képzőtársulat 3250 kötetes könyvtárát is, melynek történetét az önképzőkör-történeti feldolgozások tartal-

¹ BORSOS István: A könyvtár története. = Uő.: A pápai evang. reform. főiskola könyvtárának katalógusa és rövid története. Pápa, 1901. 3–22.

² BORSOS István: A pápai ev. ref. főisk. könyvtár története. = KAPOSSY Lucián (összeáll.): Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905. 274–284.

³ Az Esterházy család gazdag főúri könyvtárát, a bencés és a ferences rend szintén igen értékes könyvtárát mindössza 2–2 bekezdésben ismertette Kis József. (Uo. 284–285.)

⁴ BORSOS: i. m. (1905) 278–279.

⁵ MOKOS Gyula: A pápai ev. ref. főiskolai könyvtár szabályzata 1802-ből. = Magyar Könyvszemle 11 (1903) 2. füzet, 166–173.

mazzák.⁶ (A különböző alkalomra, más-más időpontban kiadott kollégium-történeti művek érintőlegesen szintén foglalkoztak a kollégium keretében működő könyvtárakkal, főként a nagykönyvtárral.)⁷

A két világháború között Pongrácz József és egy városismertető kiadvány népszerűsítette a református nagykönyvtárat.⁸ Később, a szocialista korszakban többen is írtak az intézményről. Szij Rezső lelkész, művelődéstörténész a könyvtár és gyűjteményei történetét foglalta össze. A könyvtárosok névsorát Nádasdy Lajos segítségével a saját koráig egészítette ki.⁹ A Magyar Könyvszemle hasábjain Pápai Szabó György könyvtáros tekintette át a könyvtár történetét.¹⁰ Az 1987-ben kiadott, ma is használatos gyűjtemény-ismertetőben a kollégiumi nagykönyvtár történetét, a könyvvállomány gyarapodását, a könyvtárosok tevékenységét szintén Pápai Szabó György könyvtáros mutatta be.¹¹ Áttekintése jó alapot szolgáltat a további kutatások számára.

A rendszerváltás óta eltelt időszakban különféle nyomdatörténeti, egyház-történeti kiállítások mutattak rá a könyvtár művelődéstörténeti jelentőségére.¹²

Az elmúlt két évben a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárának munkatársaként jómagam a kollégiumi könyvtár történetét, az egyes könyvtárosok életét és működését kutattam. A könyvtárosok (igazgatók, segédkönyvtárosok) archontológiáját igyekeztem pontosítani, az egyes könyvtárosok munkáját közelebbről is megismerni. Az alábbiakban Rózsa István könyvtárnok (1868–1877) tevékenységét szeretném röviden bemutatni.¹³

⁶ BORSOS Károly: A pápai ev. ref. főiskolai Képzőtársulat története 1841–1891. Pápa, 1892., SZABÓ Imre: A pápai ref. főiskolai Képzőtársulat története 1891–1912. Pápa, 1912.

⁷ KIS Ernő: A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1895. Pápa, 1896., LAMPÉRT Géza: A pápai református főiskola története 1531–1931. Pápa, 1931., TRÓCSÁNYI Zsolt (szerk.): A pápai kollégium története. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.

⁸ PONGRÁ CZ József: A pápai református főiskola könyvtára. Pápa, 1931., HORVÁTH Elek – TÓTH Endre: Pápai megyei város múltja, jelene és környéke. A Főiskolai nyomda kiadása, Pápa, 1936. 123–125.

⁹ SZIJ Rezső: A pápai főiskolai könyvtár és gyűjteményei. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 13 (1978) 207–215.

¹⁰ SZABÓ György: A Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának története. = Magyar Könyvszemle 102 (1986) 2–3. sz. 149–172.

¹¹ PÁPAI SZABÓ György: A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Nagykönyvtárának története. = KÖVY Zsolt (szerk.): A Pápai Református Gyűjtemény. Kiadja a Pápai Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei. Pápa, 1987. 13–44.

¹² A 2000. évi egyháztörténeti kiállítás katalógusában pl. Mezei Zsolt tömör összefoglalása olvasható. MEZEI Zsolt: Könyvek birodalma. A Református Gyűjtemények könyvtára. = HUDI József – MEZEI Zsolt (szerk.): Félézer év. (Kiállításvezető és gyűjteményismertető.) Pápa, 2000. 27–32.

¹³ BORSOS 1905. 282.

RÓZSA ISTVÁN ÉLETRAJZI VÁZLATA

Rózsa Istvánnak, a Pápai Református Kollégium gimnáziumi tanárának és könyvtárnokának élete csak nagy vonalakban ismert a nagyközönség előtt.¹⁴ Ennek valószínűleg az az oka, hogy országos híré könyvtárnok elődeivel (Stettner György, Kerkapoly Károly) szemben került a nyilvánosságot, csendben, a háttérben munkálkodott. Pedig élete szorosan összefonódott a kollégiummal, munkássága megkerülhetetlen a kollégiumi könyvtár története szempontjából is.

Rózsa István 1837. április 15-én született Pápán, a család harmadik gyermekeként.¹⁵ Édesapja Rózsa Dániel ügyvéd, kollégiumi pénztárnok, édesanyja Osváld Mária¹⁶ pápai lakos volt. A szülők 1833. szeptember 16-án Pápán kötöttek házasságot.¹⁷ Házasságukból hét gyermek született: elsőként György,¹⁸ aztán Gyula,¹⁹ majd István, Emília,²⁰ Aloizia,²¹ ismét Aloizia²² és Lajos.²³ A testvérek közül valamennyi kisgyermekként elhunyt, egyedül István és Emília maradt életben. Bő egy hónappal legkisebb testvérük halálát követően édesapjuk, a

¹⁴ Rövid életrajzát néhány sorban közli: KIS: i.m. (1896) 341.

¹⁵ A Pápai Református Egyházközség irattára (a továbbiakban: PREI), V. számú keresztelési anyakönyv 1824–1868. 111. – Az ő bejegyzésénél a halálozás dátumát is feljegyezték, a testvéreinél ez elmaradt. Keresztzülei közül kiemelhetjük Sebestyén Gábor Veszprém vármegyei tisztii főügyviselőt és feleségét, Szőke Juditot. Sebestyén Gábor Kocsi Sebestyén István 1817–1837 között működő kollégiumi professzor fia volt.

¹⁶ Osváld Mária 1872. augusztus 29-én hunyt el. PREI VIII. sz. halotti anyakönyv, 134–135., 35/1872. sz. bejegyzés.

¹⁷ PREI IV. számú vegyes anyakönyv 1783–1824., 327. A menyasszony édesapja Ns. Osváld Dániel volt.

¹⁸ PREI V. számú keresztelési anyakönyv 1824–1868. 94. – György 1834. szeptember 27-én született, négy hónapos korában, 1835. február 6-án „nyavalyatörés” következtében hunyt el. Lásd: PREI IV. számú vegyes anyakönyv 1783–1837. 493.

¹⁹ Gyula 1835. december 13-án született. PREI V. számú keresztelési anyakönyv 1824–1868. 102. Egyéves és két hónapos korában, 1837. március 4-én hunyt el. PREI VI. számú vegyes anyakönyv 1837–1855. 255.

²⁰ Emília 1839. február 18-án született. PREI V. számú keresztelési anyakönyv 1824–1868. 127.

²¹ Aloizia 1840. szeptember 24-én született. PREI V. számú keresztelési anyakönyv 1824–1868. 143. 1841. március 26-án nyavalyatörésben hunyt el. PREI VI. számú vegyes anyakönyv 1837–1855. 265.

²² Aloizia 1842. március 11-én született és nem sokkal később, 1842. augusztus 29-én, öt és fél hónapos korában szintén nyavalyatörésben hunyt el. PREI VI. számú vegyes anyakönyv 1837–1855. 268.

²³ Lajos 1844. március 30-án született. PREI V. számú keresztelési anyakönyv 1824–1868. 178. Alig 19 hetes korában, 1844. augusztus 6-án. „köhögés” következtében hunyt el. PREI VI. számú vegyes anyakönyv 1837–1855. 273.

Pápai Református Kollégium pénztárnoka, tudóvész következtében, alig 37 esztendősen elhunyt.²⁴

Ifjú Rózsa István mindössze öt esztendősen, az 1842–1843-as tanévben került a Pápai Református Kollégium első elemi osztályába, ahol tandíjmentességet élvezett. Az első tanévben kitűnő eredménnyel tanult.²⁵ A gimnáziumban azonban már nem volt tandíjmentes, ezt bizonyítja az 1850–1851. tanév adata, melyben ott találjuk nevét a Váli Ferenc felügyelete és irányítása alatt testgyakorlaton résztvevő diákok névsorában, mint aki befizette a 30 váltó krajcár beíratási díjat, valamint egyszer 2 váltóforint 30 váltókrajcár tandíját, majd pedig ugyanazon tanévben, de vélhetően a második félévre az 5 váltóforint tandíját.²⁶ Az 1851–1852. tanév elején, október 7-én, VI. osztályos gimnazistaként ugyan csak befizette a tandíját.²⁷

Rózsa István gimnáziumi tanulmányait az 1853–1854. tanévben fejezte be. Ezt követően beiratkozott a teológiára — nevét ott találjuk a felvételi díjat befizettek között.²⁸ Teológiai tanulmányait rendes időben, négy évvel később, az 1857–1858-as tanévben fejezte be.²⁹ Az 1858–1859. tanévben főiskolai senior volt.³⁰ A rendelkezésre álló forrásokból megállapítható, hogy felszentelésére nem került sor.³¹ Kis Ernő kollégium-történetének függelékében közli néhány tanár vázlatos életrajzát, mely szerint Rózsa, tanulmányai befejeztével Kocsra ment academicus rectornek.³² Onnan visszatérve kezdődött pápai tanári karrierje.

Az 1862–1863-as kollégiumi értesítő tanúsága szerint már mint segéd- és osztálytanár működött a pápai kollégiumban. A középtanoda III. osztályában egyháztörténetet, valamint magyar, latin és német nyelvet, ókortörténelmet és

²⁴ Rózsa Dániel ügyvéd 1844. szeptember 9-én hunyt el. PREI VI. számú vegyes anyakönyv 1837–1855. 274.

²⁵ KÖBLÖS József (szerk): A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2006. 296., 624. (A továbbiakban: KÖBLÖS 2006.)

²⁶ KÖBLÖS 2006. 947., 951. A befizetések félévekben értendők: az első összeg 1851. január 11-i állapot szerint készített kimutatásban, míg a másik az 1852. február 7-iben található.

²⁷ KÖBLÖS 2006. 334.

²⁸ A felvételi díjakat a könyvtár fenntartására fordították. KÖBLÖS 2006. 744.

²⁹ KÖBLÖS 2006. 392.

³⁰ HORVÁTH Lajos: Rózsa István 1837–1882. = Pápai Lapok 9 (1882) 14. sz. (március 25.) 56.

³¹ A 2012-ben kiadott lelkészi kötelezvényeket és lelkészi anyakönyveket tartalmazó gyűjteményben nem található meg Rózsa neve. Vö. KRÁNITZ Zsolt (szerk): „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei 1823–1952. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2012.

³² KIS Ernő: A Dunántúli ev. ref. egyházkerület Pápai Főiskolájának története 1531–1896. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1896. 341., HORVÁTH: i. m. (1882) 56.

az ókor földrajzát, számtant, mértant és természetrajzot tanított.³³ 1865-től rendszer tanárként tanított a gimnáziumban egészen betegsége elhatalmasodásáig, 1881-ig. A kiváló tanárok között tartották számon.³⁴

Rózsa aktívan részt vett a város közéletében is. Az 1874-ben induló *Pápai Lapok* (a város első újságja) egyik oszlopos munkatársának számított.³⁵ A városi képviselő-testületnek választott tagja volt (a III. választókerület képviselte a testületben); tagja volt a városi közös iskolaszéknek, továbbá Pápai Önkéntes Tűzoltó Egyletnek és a kaszinónak.³⁶ Az 1870-es években a Szabadelvű Párt soraiban politizált, 1875-ben a párt választmányába is beválasztották.³⁷

RÓZSA ISTVÁN, A TANÁR ÉS KÖNYVTÁROS

A könyvtártörténeti írásokban Rózsa könyvtárosságát (direktori időszakát) 1868-tól számítják, könyvtári munkát azonban már korábban is végzett.³⁸ Az 1864. évi tavaszi egyházkerületi közgyűlésen Sárközy József főgondnok már beszámolt „a könyvtár Rózsa István tanár úr által lett rendeztetésének elő-

³³ ÉRTESÍTŐ 1862–1863, 2., illetve MEZŐ Dániel (szerk): A Dunántúli Helvét Hitvallású Evangyéliumi Egyházkerület egyházi névtára 1863-dik évre. Pápa, 1863. 56. A főiskolai értesítők esetében a címek hosszúsága miatt a lehető legrövidebb hivatkozásra (értesítő, tanév, oldalszám) szorítkoztunk. A Főiskolai Nyomdában előállított és 1860–1948 között kiadott értesítők az alábbi linken digitalizálva elérhetőek: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_papa_reformatus_teologiai_akademia_es_gimnazium/ [Letöltés: 2021.03.10.]

³⁴ KIS: i. m. (1896) 341. – A legújabb kollégiumtörténetben Kiss József tollából olvasható: „...a tehetséges és készséges Rózsa Istvánnak pedig öt éven át kell várnia, amíg a publicus praecceptor státusból a gimnáziumi állandó tanárok sorába kerülhet, de akkor is egy váratlanul megüresült helyre.” Baráth Ferenc 1867-es távoztával ugyanis őt választották meg rendes tanárnak a gimnáziumba. Ezzel a kijelentés azonban pontosítható. Rózsa rendes tanárrá való előléptetése ugyanis – Sárközy József főgondnok jóvoltából – már 1864-től kezdve napirenden volt. Vö.: KISS József: A főiskola az új abszolutizmus korában (1849–1867). = TRÓCSÁNYI Zsolt (szerk): A pápai kollégium története. Bp., 1981. 233–321., az idézet: 292.

³⁵ P. SZABÓ Károl[y]: A tisztelt közönséghez! = Pápai Lapok 1 (1874) 34. sz. (december 19.) 311–312.

³⁶ KÖVY Zsolt: A 150 éve alapított Pápai kaszinó története. = Veszprém megyei honismereti tanulmányok XII. Szerk.: Hadnagy László. Veszprém, 1986. 53–73., Rózsa István a kaszinói könyvtárosok között említi szolgálati idő nélkül (uo. 68.) Az 1871-ben alakult tűzoltóegylet főjegyzőjévé választotta. Vö. HUDI József – MEZEI Zsolt: A pápai tűzoltóság története. Pápa, 2004. 58. – A városi közös iskolai szék... = Pápai Lapok 1 (1874) 19. sz. (szeptember 6.) 186. – Városi közgyűlés 1878. július 24-én. = Pápai Lapok 5 (1878) 30. sz. (július 28.) 124.

³⁷ A pápai szabadelvű párt... = Pápai lapok 2 (1875) 14. sz. (április 3.) 126.

³⁸ BORSOS 1905. 282., SZÍJ Rezső: A pápai főiskolai könyvtár és gyűjteményei. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 13. Szerk.: Kralovánsky Alán – Palágyi Sylvia. Veszprém, 1978. 207–215., különösen 211.; PÁPAI SZABÓ: i. m. (1987) 42.

haladásáról...”³⁹ Ez azért fontos adat, mert ebben az időben még a kollégium hivatalos könyvtárosa Kerkapoly Károly volt. Az 1864. évi szeptemberi közgyűlési jegyzőkönyvben „alkönyvtárnokként” hivatkoznak Rózsára, sőt, a jegyzőkönyv tartalomjegyzékében Rózsa István nevéhez rendelnek olyan közgyűlési pontot is, melyben a nevét nem is említik, helyette csak az „alkönyvtárnok” megjelölést olvashatjuk. A könyvtári számadásokból sem derül ki, hogy pontosan mikor bízhatták meg Rózsát az alkönyvtárnoki feladatok elvégzésével, de gyanítható, hogy valamikor 1863/64. tanév során.

Alkönyvtárnokként könyvek eladásával is foglalkozott. Őt bízta meg azzal, hogy Tarczy Lajos 1863-ban megjelent „Gyöngyök a német költészetből” című irodalmi antológiáját értékesítse.⁴⁰ A 400 példányt 70 krajcár egységre árusította, melyből 280 forint bevételre számítottak.⁴¹ A későbbiek során is Rózsánál lehetett a kérdéses kötetet megvásárolni — így tehát alkönyvtárnokként (mai kifejezéssel) „kurzustárosi” feladatkört is betöltött.⁴²

Rózsa alkönyvtárnoki megbízása vélhetően Kerkapoly lemondásáig tartott⁴³, ezután választották meg könyvtárigazgatónak. Az évekig praeceptorként működő Rózsa munkásságával felettesei meg voltak elégedve. Ennek köszönhetette, hogy Kerkapoly Károly igazgató kezdeményezte Rózsa rendes gimnáziumi tanárrá választását. Ehhez az egyházmegyék jóváhagyására is szükség volt. Szavazataikat a következő évi közgyűlésre kellett beadniuk.⁴⁴

Erre a közgyűlésre maga Rózsa is jelentést adott be a közgyűlésnek. Ugyanis Sárközy József főgondnok és Kerkapoly Károly igazgató — az idő szerinti könyvtárnok — megbízásából elkezdte és négy hónap alatt befejezte az építkezések miatt (az 1857-es Újkollégium építéséről van szó) rendetlen és használhatatlan állapotú könyvtár állományának rendezését. Felterjesztésében ismertette a könyvtár állományát, kezdetleges szakokba történő beosztását. Ezen jegyzék szerint 5700 önálló munka összesen 9360 kötetben volt a könyvtár tulajdonában.⁴⁵

³⁹ Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára I. 1.a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei (a továbbiakban: DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv) 1864. május 30.–június 1. közgyűlés, Pápa, 2. p. (2. oldal).

⁴⁰ Tarczy ifjúság számára összeállított irodalmi olvasókönyvének ez már a 3. kiadása volt. SZEGLETI Ildikó: Veszprém megye nyomdászata 1860–1920. Veszprém, 1978. 73. (Közművelődési Kiskönyvtár, 3.)

⁴¹ DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1864. szeptember 19–21., Losonc, 99. p. (5–6. oldal).

⁴² DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1864. szeptember 19–21., Losonc, 3/c. p. (22. oldal).

⁴³ KIS: i. m. (1896) 338. Kerkapoly Károly 1849–1867 között tanított a kollégiumban.

⁴⁴ DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1864. szeptember 19–21., Losonc, 125. p. (13. oldal).

⁴⁵ A rendezőmunka eredményét Borsos István is ismertette: BORSOS: i. m. (1905) 281–282.

A rendezés az alábbi szakok szerint történt:⁴⁶

1. sz. táblázat
Rózsa István által rendezett könyvállomány kimutatása (1864)

Sorsz.	Szak megnevezése	Mi található benne?	Önálló munkák száma (db)	Összes kötet, füzet száma
1.	Teológia	Hittan (dogmatika), erkölcsstan, biblia, bibliaismertetés, biblia magyarázat, (exegézis), archeologia, egyháztörténelem, egyházi beszédek és homiliák, könyörgések, ágendák, zsoltárok, katechetikai, liturgia és egyéb vegyes teológiai művek	1869	2553 kötet
2.	Alkalmi egyházi beszédek	(prédikációk)	187	186 füzet
3.	Üdvözlő versek	(versek)	260	262 füzet
4.	Jegyzőkönyvek	Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvek 1814-től	–	39 füzet
5.	Nyelvtani	Nyelvtani munkák, szótárak, magyar irodalmi művek	500	573 kötet
6.	Történet-földrajzi	Történeti, földrajzi és utazásokkal kapcsolatos munkák	622	1473 kötet
7.	Bölcsészeti-neveléstani	Filozófiai, neveléstani, valamint zeneműveléssel kapcsolatos munkák	478	731 kötet
8.	Állam- és jogtudományi	Állam- és jogtudományi művek	423	610 kötet
9.	Természet- és számtani	Természettani, számtani munkák	543	865 kötet
10.	Vegyes	Folyóiratok, német és latin irodalmi művek	690	1949 kötet
11.	Hungarikák	„a reformatio kezdetén hazánkban élt jelesb protestáns írók művei”	158	158 kötet
[12.]	Térképek	Földrajzi, égrajzi térképek	219	13 kötet

⁴⁶ DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1864. szeptember 19–21., Losonc, 151. p. (26. oldal). A táblázat 4–5. oszlopában közölt adatok összefüggnek: pl. az 1. tétel alatt említett 1869 önálló munka 2553 kötetben jelent meg.

A fenti táblázatból világosan látható, hogy a rendezés a könyvtári, kézirat-tári és levéltári dokumentumokra egyaránt kiterjedt. Rózsa arról is tájékoztatta a közgyűlést, hogy nagyjából 3000 darab a többszörös példányok mennyisége, melyek – megfelelő raktárterem hiányában híján – a kollégium padlásán ládákban, illetve deszkákon elhelyezve várják sorsuk jobbra fordulását.

A közgyűlés dicséretben részesítette Rózst az elvégzett lelkiismeretes munkáért, ugyanakkor felkérte Sárközy József főgondnokot, hogy a többletpéldányokat megfelelő áron értékesítse, vagy a könyvtárból hiányzó értékes művekre cserélje, az egyéb könyvekből pedig egy-egy példányt a csurgói és a losonci iskolának adjon át.⁴⁷

Az 1865. évi júniusi közgyűlésen megválasztását őszre halasztották, mivel némely egyházmegye a határozat szövegét úgy értelmezte, hogy valójában nem fizetésemelésről van szó, hanem csupán „rendes tanári cím megadása céloztatik”. Mivel azonban fizetés-kiegészítésről, vagyis a teljes tanári fizetés megadásáról volt szó, az egyházmegyéket ismét felszólították, hogy a következő közgyűlésig nyilatkozzanak.⁴⁸ A szeptemberi közgyűlés jegyzőkönyvében már azt olvassuk, hogy Rózsa rendes tanári előléptetése megtörtént, éves fizetését 120 forinttal emelték. Rögzítették, hogy amint lehetőség nyílik rá, teljes tanári fizetést fog kapni.⁴⁹

Kerkaoly Károlyt követően, 1868–1877 között hivatalosan Rózsa István lett a kollégium könyvtárosa.⁵⁰ Tapasztalatait ezután is hasznosítani tudta, hiszen a sajtó-tudósításokból megállapítható, hogy 1876–1881 között a *Pápai Casinó* könyvtárosaként tevékenykedett. Munkájával elégedettek voltak, amit az is bizonyít, hogy minden évben újjáválasztották.⁵¹

Az 1866–1867-es értesítőben szűkszavúan csak annyit írnak: „Rózsa István a gymnasium 3-dik osztálya összes tantárgyainak tanára.”⁵² Ebben a tanévben Rózsa egy 1701-ben készült tálat és egy kitömött hollót ajándékozott a gim-

⁴⁷ DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1864. szeptember 19–21., Losonc, 151. p. (25–26. oldal).

⁴⁸ DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1865. június 8–10., Szilasbalhás, 52. p. (15–16. oldal).

⁴⁹ DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1865. szeptember 7–9., Révkomárom, 170. p. (30. oldal). Kis Ernő 1870-et ír a rendes tanárrá választás időpontjára. Lásd: KIS 1896. 341

⁵⁰ SZÍJ: i. m. (1978) 211., PÁPAI SZABÓ: i. m. (1987) 42. Érdekesség, hogy erről egyházközségi közgyűlési határozatot nem találtunk. A kollégiumi értesítőkben már magáról a tényről olvashatunk.

⁵¹ A városi casino... = Pápai Lapok 3 (1876) 7. sz. (február 12.) 32., – A casinó ma egyhete... = Pápai Lapok 8 (1881) 4. sz. (január 23.) 15.

⁵² ÉRTESÍTŐ 1866–1867. 12.

názium természetrajzi műtárának.⁵³ Baráth Ferenc távoztával a IV. osztály tanítását is átvette tőle.⁵⁴ Az 1867–1868-as tanévben a IV. osztály tanára és a testgyakorlati órák vezetője.⁵⁵ A következő tanévi értesítőből megtudjuk, hogy a „A testgyakorlatot, mint az előző úgy a jelen évben is a gymnasium növendékeinek, s a felsőbb osztályokból jelentkezett önkénteseknek Rózsa István r. tanár tanította, Jakab Pál segédével, ki egyszersmind néhány vállalkozót a vívásban is gyakorolt.”⁵⁶ A testgyakorlatot fontosnak tartották, már az 1850-es évek elejétől tanították.⁵⁷

Payr Sándor is szeretettel emlékezett kedves torna- és latintanárára: „Rózsa István még a nyelvtanban is példakul úgy válogatta össze a latin mondásokat, hogy azokból a rómaiak erényeit és gyakorlati életbölcsségét ismertük meg. S a régi írók igazságait hazánk történetére, a jelenkorra, még a városi eseményekre is alkalmazta. Csupa szem és fül volt az egész osztály és kora halálakor úgy sirattuk, mint az édes apánkat.”⁵⁸ Ezt megerősíti egy későbbi visszaemlékezésében is: „Az egyenes, katonás járású Rózsa István a gimnasztikát is tanította és könyvtáros is volt. Az egész város ismerte és szerette Rózsa Pistát. Legényember volt, váratlanul korán halt meg. Mintha az édesapánkat temették volna, úgy sirattuk.”⁵⁹

A tornaoktatásról is olvashatunk visszaemlékezésében: „A testgyakorlatokra már akkor is nagy gondot fordított az iskola. A nagy, szép kollégiumi kertben⁶⁰ a Tapolca partján volt a gyakorlótér. Rózsa István mint tornatanár is kitűnő volt. Az évváró gimnasztika vizsgákra a pápai közönség mint valami nemzeti ünnepre özlött. Próbára tették a frissen folydogáló Tapolca kerti hidját.”⁶¹

⁵³ ÉRTESÍTŐ 1866–1867. 31.

⁵⁴ DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1867. június 18–22., Székesfehérvár, 96. p. (20. oldal).

⁵⁵ ÉRTESÍTŐ 1867–1868. 18.

⁵⁶ ÉRTESÍTŐ 1868–1869. 34.

⁵⁷ KÖBLÖS: i. m. (2006) 946–954. A testgyakorlat felügyelőtanára Váli Ferenc volt.

⁵⁸ PAYR Sándor: Hálás emlékezés a pápai kollégiumról. = Dunántúli Protestáns Lap, 42 (1931) 36. sz. (szeptember 6.) 152–154., az idézet: 153.

⁵⁹ PAYR Sándor: Pápai kollégiumi emlékek. = Acta Papensia 7 (2007) 1–2. sz. 179–192., az idézet: 182. Ebben a visszaemlékezésen tévesen az 1877-es évet jelöli meg Rózsa halála évének.

⁶⁰ A pápai Újkollégium, a későbbi Nőnevelő Intézet (a Nátus) épülete mögötti kertről van szó.

⁶¹ PAYR: i. m. (1931) 154.

Rózsa István több alkalommal ellátta a gimnázium-igazgatói feladatokat: 1868–1869-ben,⁶² majd az 1872–1873-as,⁶³ és az 1876–1877-es tanévben.⁶⁴ Igazgatóként kevesebb tárgyat oktatott. Utolsó igazgatói ciklusában például a valóstant a III., a magyar és latin nyelvet a III–IV. osztályban tanította.

Említettem, hogy Kerkapoly Károly követően, 1868–1877 között hivatalosan Rózsa István lett a kollégium könyvtárosa.⁶⁵ Az egyházkerületi közgyűlés 1869-től kezdve előírta, hogy a főiskolai könyvtárnok minden évben terjessze be a megrendelt könyvek jegyzékét.⁶⁶ Ennek Rózsa István maradéktalanul eleget is tett.⁶⁷ Az 1869/70. tanévben 406 forint 54 krajcár bevétellel számolt, a kiadása 245 forint 75 krajcárt tett ki.⁶⁸ Ez ekkoriban átlagos költségvetésnek számított, amely mozgásterét korlátozta.

A főiskolai értesítőkből nyomon követhető a könyvtár gyarapodása. Évenként folyamatosan érkeztek a legújabb kötetek: a Magyar Tudományos Akadémia és egyes magánszemélyek adományozás útján gyarapították az állományt, ezen felül a főiskola saját költségvetéséből is vásárolt (jórészt külföldi) kiadványokat. Az 1872–1873-as tanévben került be például Liszkay József pápai lelkész adományaként apósának, Tóth Ferenc püspöknek nagyjából 3000 kötetre rúgó, jórészt teológiai műveket tartalmazó könyvtára. A szállítás költségeit (összesen 32 forint 94 krajcárt) a könyvtár fizette. A beérkezést követően, 1873 májusában úgy határoztak, hogy a hagyatékot önállóan, „Tóth Ferenc könyvtár” néven kezelik. A könyvtár katalogizálására Rózsa István könyvtárnok kapott megbízást. Megbizatásának évek múlva sem tudott eleget tenni.⁶⁹

⁶² DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1868. október 22–25., Révkomárom, 1., ÉRTESÍTŐ 1868–1869. 16. (Ekkor „főtanodai könyvtárnok” néven említik.)

⁶³ ÉRTESÍTŐ 1872–1873. 10.

⁶⁴ ÉRTESÍTŐ 1876–1877. 42.

⁶⁵ SZÍJ: i. m. (1978) 211., PÁPAI SZABÓ: i. m. (1987) 42. Érdekeség, hogy erről egyházkerületi közgyűlési határozatot nem találunk. Az értesítőkből már magáról a tényről olvashatunk.

⁶⁶ Erről már korábban is született döntés: DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1864. szeptember 19–21., Losonc, 104. p. (8. oldal); Uo. Közgyűlési jegyzőkönyv 1869. október 25. Révkomárom, 219/VI. p. (13. oldal).

⁶⁷ DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyve 1870. október 17–20., Révkomárom, 261. p. (15. oldal), Uo. Közgyűlési jegyzőkönyv 1871. június 7–9., Székesfehérvár, 182. p. (31. oldal), Uo. Közgyűlési jegyzőkönyv 1873. november 15–18., Székesfehérvár, 207. p. (33. oldal), Uo. Közgyűlési jegyzőkönyv 1875. szeptember 14–16., Székesfehérvár, 279. p. (22. oldal), Uo. Közgyűlési jegyzőkönyv 1876. szeptember 4–7., Pápa, 73. p. (25–26. oldal).

⁶⁸ BORSOS: i. m. (1905) 284.

⁶⁹ ÉRTESÍTŐ 1868–1869. 36.; ÉRTESÍTŐ 1869–1870., nincs adat; ÉRTESÍTŐ 1872–1873. 26–28., ÉRTESÍTŐ 1873–1874. 34–37. (Ebben a tanévben 67 kötetet saját pénzen vásároltak), ÉRTESÍTŐ 1874–1875. 39–42., ÉRTESÍTŐ 1875–1876. 39–43. (Ebben a tanévben összesen 137 kötet és 151 füzet érkezett ajándékozás útján, vétel útján pedig 30 kötet és 10 füzet), ÉRTESÍTŐ 1876–

Az 1873. májusi közgyűlésen Rózsa István arról számolt be, hogy a könyvtár helyiségében több éve rendezetlenül hevernek egyházkerületi iratok, melyeknek rendezése szükséges volna. Elhatározták, hogy az iratok rendezésével egy alkalmas személyt bíznak meg.⁷⁰ Az 1873. novemberi közgyűlésen a könyvtár támogatásáról döntöttek. Az indokolatlanul késve beiratkozó ifjakkak beszédett 4 forint beiratkozási díj, a joghallgatók által felvételük alkalmával az iskolai rendszabályokért fizetett 10 forint egyaránt a könyvtár pénztárát illette.⁷¹

A „Tóth Ferenc könyvtár” rendezése folyamatosan késett, ugyanakkor nyilvánvalóvá vált, hogy maga a könyvtár és az egyéb gyűjtemények számára biztosított termeket kinőtték. Pap Gábor püspök véleménye szerint mindenképpen szükséges új, nagyobb termekről gondoskodni.⁷²

A helyzet 1875-re tarthatatlanná vált: „A főiskolai gondnoki kar jelenti, miszerint a főiskola könyvtárában a könyvek úgy a szekrényekben, — melyek zár alatt vannak, a mint az asztalokon an[n]yira megpenészesedtek, hogy azokat végelmallástól lehet féltetni — ezen baj okát keresvén, azt a légvonat és fűtésihiányban vélték feltalálhatni. Ennek elhárítására a felkérdezett építő nyilatkozata szerint légvonatot eszközölő csőhuzás és a könyvtári helyiség fűtése szükségessége állna be, — mely javítás mintegy 50–60 ft. költséget igényel, — mely áldozat meghozatalát [a] küldöttség annyival is inkább ajánlja, mivel a könyvtár becses értéke megsemmisüléssel fenyegettetik.”⁷³ Ekkoriban a levéltár és a könyvtár egy épületrészben volt, ami gyors cselekvésre ösztönözte a döntés-

1877. 60–64. (Összesen 54 kötet és 134 füzet érkezett adományozás, 19 kötet és 44 füzet pedig vétel útján). A könyvtár kiadásai jól nyomon követhetőek a Kézirattári nyilvántartásból: DREKK O. 897. 73–99 oldal. Lásd még: DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1873. május 13–16., Győr, 91. p. (23. oldal), Uo. 229. p. (33. oldal); Uo. Közgyűlési jegyzőkönyv 1873. november 15–18., Székesfehérvár, 216. p. (34. oldal), Uo. Közgyűlési jegyzőkönyv 1874. május 31– június 5., Pápa, 103. p. (49. oldal), Uo. Közgyűlési jegyzőkönyv 1874. szeptember 21–24., Révkomárom, 202. p. (47. oldal), Uo. Közgyűlési jegyzőkönyv 1875. szeptember 14–16., Székesfehérvár, 283. p., Uo. Közgyűlési jegyzőkönyv 1876. június 11–16., Székesfehérvár, 184. p. (84. oldal), Uo. Közgyűlési jegyzőkönyv 1877. május 27–június 2., Révkomárom, 210. p. (137. oldal), Uo. Közgyűlési jegyzőkönyv 1877. október 1–5., Pápa, 363. p. (44. oldal).

⁷⁰ DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1873. május 13–16., Győr, 20. p. (7. oldal).

⁷¹ DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1873. november 15–18., Székesfehérvár, 198/4. p. (21. oldal), illetve Uo. 198/65. p. (25. oldal).

⁷² DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1874. szeptember 21–24., Révkomárom, 138. p. (9. oldal). „A könyvtár helyisége szűk, alacsony, nélkülözi a kellő világosságot. E helyiségben a könyvtár czélszerűleg nem rendezhető el. [...] Téresebb – az értékes eszközöknek és gyűjteményeknek elhelyezésére alkalmas termekről kell – még pedig minél előbb gondoskodni.”

⁷³ DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1875. május 24–29., Székesfehérvár, 11. p. (10. oldal).

hozókat. Az egyházkerületi közgyűlése a bizottsági javaslatot elfogadta és 100 forintot engedélyezett a javítási költségekre.⁷⁴

Az 1877-es közgyűlésen utasították a tanári kart, hogy a tanárok nézzék át a könyvtár állományát és vessék össze az „Széchényi Országos Könyvtár” duplumjegyzékével, s ha olyan kötetekre bukkannának, amelyek a pápai könyvtár (és tanítás) szempontjából szükségesek, azokat haladéktalanul írják össze, hogy a kötetek beszerzését a Széchényi Könyvtárral minél előbb lebonyolíthassák.⁷⁵

Rózsa 1877-ben mondott le könyvtárnoki hivataláról, s azt Tóth Dánielnek adta át. A hivatalos „átadás-átvételle” azonban csak az 1878-as egyházkerületi közgyűlésen került sor. A közgyűlés elfogadta Rózsa lemondását, s a „Tóth Ferenc könyvtár” rendezésével az új könyvtárnokot bízta meg.⁷⁶ Nem tudjuk, hogy pontosan mi volt az oka Rózsa lemondásának, de abban egyaránt szerepe lehetett betegségének és a könyvtár állapotának. Annyit biztosan tudunk, hogy „Tóth Ferenc könyvtár” rendezése a helyhiány és egyéb személyes okok miatt maradt el.⁷⁷

BETEGSÉGE, HALÁLA

1881-ben a korábban is betegeskedő Rózsa István állapota súlyosbodott. Gyógyíttatása végett egy évi fizetett szabadságot kért és kapott. Így az 1881–1882. tanévben — szabadsága idején — Németh István, Edelényi Szabó Lajos és Vikár Kálmán kartársai helyettesítették. Gyógykezeléséről jóbarátja, Horváth Lajos a következőket írta: „Egészsége [az] utóbbi években a tüdővész által megtámadtatván, Gleichenberg fenyvesei alatt keresett orvoslást, de — mindnyájunk fájdalmára — nem talált.”⁷⁸ Betegsége mindinkább elhatalmasodott rajta és 1882. március 20-án a „fáradhatatlan szorgalmú jeles és jellemes tanár a

⁷⁴ Székely Béla főszerkesztő halála után a Pápa maradt iratait Tarczy Lajos és Rózsa István rendezte és a főiskolai könyvtárban helyezte el. Vö. KÖVY: i. m. (1987) 80.

⁷⁵ DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1877. május 27–június 2., Révkomárom, 124. p. (113. oldal).

⁷⁶ DREL I. 1.a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. június 16., Veszprém, 105. pontja (104. oldal)

⁷⁷ DREL I. 1.a. Közgyűlési jegyzőkönyv 1878. június 16., Veszprém, 219. p. (132. oldal). Lemonadásáról a következőket olvassuk: „...sajnálattal jelenti, hogy megbízatását részint a könyvtári helyiség, részint személyes gátló körülményei miatt nem teljesíthette. E könyvtárt is a nagy könyvtárral együtt Tóth Dániel tanár úrnak hiány nélkül átadta...”

⁷⁸ HORVÁTH: i. m. (1882) 56.

tavaszi nyíltaival élte delén átszenderült a jobb életre”.⁷⁹ Temetése 1882. március 22-én nagy részvét mellett történt. A pápai Alsóvárosi temetőben helyezték örök nyugalomba. A háznál Németh István hittanár, a későbbi püspök mondott „igen szép gyászbeszédet”, a sírnál pedig tanártársa, Antal Gábor búcsúztatta.⁸⁰

⁷⁹ ÉRTESÍTŐ 1881–1882. 61. Rózsa István református lelkész anyakönyvi bejegyzése szerint gégesorvadásban hunyt el. PREI VIII. számú halotti anyakönyv 1861–1888. 214. oldal (13/1882. sz. bejegyzés). Ez bizonyosan téves diagnózis, mert közismerten tüdővészben szenvedett. A pápai hetilap halálozási rovatában is ez olvasható: „Rózsa István, 45 éves, reform., tüdőgümőkór”. – Városunkban meghaltak márcz. 16–24-ig... = Pápai Lapok 9 (1882) 14. sz. (március 25.) 58.

⁸⁰ ÉRTESÍTŐ 1881–1882. 61., HORVÁTH: i. m. (1882) 56. Németh gyászbeszédének egy részletét a Pápai Lapok is közzétette. A jeles tanár elhunytáról és temetéséről a veszprémi sajtó is beszámolt: RADIUS: A megyéből. Pápa, 1882. március 23. (A „Veszprémi Független Hírlap” szerkesztőjéhez.) = Veszprémi Független Hírlap 2 (1882) 12. sz. (március 25.) 1–2.